

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Разметаєва Андрія Сергійовича за темою:
«Окупаційні режими у сучасному політичному процесі:
політико-інституційний вимір»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 052 – Політологія

Ступінь актуальності обраної теми дослідження.

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлюється насамперед тим, що війни, посягання на територіальну цілісність держав, захоплення чужих територій продовжують бути суттєвими дестабілізуючими факторами у сучасному світі. За словами видатного соціолога П. Сорокіна, сучасні культура, суспільство та людина войовничі за своєю соціокультурною природою, а декларований ними пацифізм – лише ілюзія. Отже, існуючий дискурс війни вимагає адекватної теоретичної та нормативної основи, навколо якої мають формуватися військово-стратегічні доктрини, запобіжні механізми міжнародного права та інституціональні механізми мирного вирішення конфліктів. Хоча проблема війн була і є предметом філософських роздумів і наукових досліджень протягом багатьох сторіч, супутній їй феномен окупацій залишається не настільки добре вивченим. Практична значущість розгляду вказаної проблематики обумовлена також й триваючою російсько-українською війною. Саме тому звернення А. С. Разметаєва до дослідження феномену окупаційних режимів як категорії суспільно-політичної реальності є виправданим і надзвичайно актуальним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

У дисертаційному дослідженні відстежується зважений науковий підхід до визначення його мети та завдань (с. 21-22). Вдало визначені об'єкт і предмет дослідження, зміст яких свідчить про сутнісне розуміння та опрацювання на високому фаховому рівні автором обраної дослідницької проблеми. Оптимально продумана методологія дослідження вбирає в себе комплекс як

загальнонаукових, так і спеціальних методів, що використовуються в політичних науках. Крім того, з огляду на специфіку досліджуваної проблематики, робота має чітко виражений міждисциплінарний характер, про що свідчить значний масив опрацьованої автором, окрім політологічних джерел, літератури з міжнародного права.

Робота складається із трьох розділів, вирізняється ґрунтовним аналізом широкого спектру джерел (передусім, зарубіжних) відносно поставленої проблеми. Автор логічно та послідовно рухається від загальних питань до конкретних, починаючи з історичних передумов появи окупаційних режимів як феномену політичної дійсності, теоретико-методологічних засад їх досліджень і закінчуючи розглядом кейсів триваючої російської окупації Кримського півострова та окремих районів Донецької та Луганської областей.

Перший розділ починається з ретроспективного огляду домінантних підходів до розуміння феномену окупації як базового концепту, який, за констатацією автора, став результатом рефлексії мислителів Нового часу та виник на тлі політичних процесів, закладених Вестфальською системою міжнародних відносин. На основі аналізу історичних даних дисертант доводить, що в ХІХ ст. сформувалась автономна доктрина, яка відмежувала «окупацію» від «завоювання». Саме в цей час з'являються перші окупаційні режими (с. 32). Оригінальною є авторська періодизація еволюції феномену окупації, в якій виділено п'ять умовних історичних періодів. Останній період, що триває з 1990-х років з часів краху біполярної системи, безпосередньо є предметом дисертаційного дослідження.

Далі, за логікою дослідження, автор переходить до розгляду змістовних характеристик поняття окупації, здійснюючи ґрунтовний огляд його інтерпретацій представниками політичних і правових наук. Для кращого розуміння цього концепту дисертант цілком слушно застосовує компаративний аналіз, порівнюючи його із суміжними поняттями: анексією, колоніалізмом, інтервенцією, розміщенням миротворчих сил (с. 45-48). Після дескрипції родового концепту, дисертант переходить безпосередньо до поняття

«окупаційний режим», фокусуючи увагу на необхідності розуміння його амбівалентної політико-правової природи. Співвідносячи окупації та окупаційні режими, автор робить оригінальний висновок, що останні слід вважати «інституціоналізованими окупаціями», де специфічні політичні інститути та процеси «набули певної стійкості, повторюваності і передбачуваності» (с. 54). Відтак, до набору даних окупаційних режимів, які існували (продовжують існувати) у постбіполярний період, включені окупації, що тривають понад один рік.

Викликає цікавість виокремлення дисертантом окупаційних режимів в особливий тип політичних режимів, де характер інституційного середовища залежить не стільки від авторитарних чи демократичних процесів всередині місцевої спільноти, а, передусім, від особливостей окупанта як домінуючого актора. Спираючись на теорію нового інституціоналізму та прагнучи створити універсальну теоретичну модель, незалежну від історичних, культурних, соціальних контекстів, автор виділяє сукупність елементів будь-яких окупаційних режимів у вигляді набору акторів, стратегій та ресурсів, правил гри та контролю за їх дотриманням. Виходячи з цього, сформульовано авторську дефініцію окупаційного режиму (с. 60).

Другий розділ присвячений безпосередньо політико-інституційним характеристикам сучасних окупаційних режимів. Автор переконливо обґрунтовує зміни, які відбулись у сприйнятті політичних ролей сучасних окупантів, їх суб'єктному складі, втрату державами монополії на окупації. Цікавим є виокремлення дисертантом такого типу акторів, як довірені особи, через яких окупант здійснює безпосередній територіальний контроль (с. 76). В залежності від типу акторів, що здійснюють владні функції на окупованих територіях, виділено три підтипи сучасних окупаційних режимів: державні, міжнародні та за довіреністю.

Окрему увагу автор приділяє стратегіям та ресурсам основних акторів, а також особливостям здійснення ефективного контролю і дотримання «правил гри» в таких режимах. З позиції теорії раціонального вибору доводиться, що

окупанти та окуповані використовують доступні їм стратегії з метою максимізації власних ресурсів і, водночас, мінімізації витрат. Оригінальним є переосмислення дисертантом концепції «ефективного контролю» зі зміщенням акцентів з контролю окупантом територій та/або місцевих акторів на забезпечення виконання «правил гри» цими акторами з метою підтримання стабільного функціонування окупаційного режиму (с. 114).

У третьому розділі, спираючись на обґрунтовану у попередніх розділах теоретичну модель, дисертантом здійснено комплексний політологічний аналіз двох кейсів: окупацій Криму та Донбасу, що тривають з 2014 р. При аналізі витримано хронологічну послідовність: від історичних передумов російської агресії до перипетій встановлення та сучасного стану існуючих окупаційних режимів. Підкреслено значущість на початковому етапі окупацій фактору колабораціонізму місцевих еліт у Криму, а також ролі незаконних збройних формувань, діючих за підтримки Російської Федерації. Оригінальним є висновок дисертанта про головну відмінність обох режимів: в Криму окупантом обрано класичний спосіб безпосереднього управління півостровом, тоді як ситуація в ОРДЛО кваліфікується як окупаційний режим за довіреністю (с. 166). За результатами опрацювання емпіричних даних і експертних оцінок доводиться, що РФ активно застосовує стратегію стимулювання окупованих територій, внаслідок чого їх економічне виживання повністю залежить від окупаційної держави.

Разом з цим, автором пропонується оригінальний набір з восьми сценаріїв трансформації існуючих окупаційних режимів, які мають практичне значення для вироблення українською владою політики протидії державі-агресору.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів.

Наукова новизна основних положень дисертаційного дослідження є переконливою та обґрунтованою. Вона полягає у виокремленні автором етапів еволюції та трансформації феномену окупації (с. 41-42). Запропоновано авторську концептуалізацію поняття «окупаційний режим» (с. 49-60). Наводяться вагомі аргументи стосовно виокремлення сучасних окупаційних

режимів в особливий тип політичних режимів (с. 57-58). Слушним та обґрунтованим видається виявлення ролі ендогенних факторів стабільності та ефективності сучасних окупаційних режимів (с. 91-100). Викликає цікавість обґрунтуванням автором політико-інституційних особливостей окупаційних режимів у Криму, Донецьку та Луганську, встановлених Російською Федерацією у 2014 р. (с. 134-155, 166-182) та ін.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях.

Основні результати та висновки дисертаційного дослідження відображено у дев'яти працях, у тому числі: п'ять статей опубліковано у періодичних фахових наукових виданнях, з них: три публікації здійснено в наукових фахових виданнях України та дві – у зарубіжних фахових виданнях Польщі та Чехії.

Вимоги Міністерства освіти і науки України щодо кількості, обсягу та змісту наукових публікацій дисертації дотримано. Комплексний аналіз рукопису дисертації та наукових публікацій А. С. Разметаєва дає підстави говорити про відповідність публікацій основним положенням дисертації.

Дотримання вимог академічної доброчесності.

У дисертаційному дослідженні А. С. Разметаєва містяться посилання на джерела інформації при використанні ідей, розробок, тверджень, відомостей. Окрім цього, у дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації та інших порушень, що могло б поставити під сумнів самостійний характер виконання автором дисертаційного дослідження.

Таким чином, зважаючи на сформульовану мету та поставлені завдання дисертаційного дослідження А. С. Разметаєва, слід зазначити, що дана робота має цілком логічну структуру, достатній ступінь наукової новизни, синтезує в собі значний обсяг теоретико-методологічного матеріалу.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

Відзначаючи позитивні аспекти дисертаційної роботи А. С. Разметаєва, водночас вважаю за необхідне висловити окремі зауваження та побажання.

1. Виникнення окупаційних режимів обґрунтовується у першому розділі формуванням у ХІХ ст. доктрини окупації. Далі за текстом дисертант постійно застосовує означений доктринальний підхід при розгляді конкретних окупаційних режимів, однак, не зазначає, в чому полягає актуальність такого підходу з огляду на історичні події, які відбулись у ХХ ст. та на початку ХХІ ст. Адже за цей час відбулися зміни декількох поколінь війн, трансформації самого поняття «війна».

2. У підрозділі 2.2. розділу 2 дослідження сфокусовано увагу на аналізі ендогенних факторів стабільності окупаційних режимів, таких, як колабораціонізм та опір місцевих акторів – мешканців окупованих територій. Разом з цим, сучасні війни та окупації, зазвичай, охоплюють лише частину територій держав, інша частина залишається підконтрольною представникам законної влади та громадянського суспільства. Дисертантом не розкрито роль цих акторів у протидії окупантам, а також не продемонстровано зворотний дестабілізуючий вплив окупацій на інституційне середовище держави-жертви. Події у Криму та на Донбасі у 2014 р., вочевидь, стали прикладом такої флуктуації усєї політичної системи України.

3. Сміливим, але достатньо дискусійним є твердження автора щодо слабкої кореляції між ефективним територіальним контролем та ресурсами, залученими окупантами, зокрема, кількістю розміщених іноземних збройних сил (с. 121). Хоча автор за допомогою огляду кейсів Іраку та Афганістану наводить певні аргументи в обґрунтування своїх доказів, робота значно б виграла за рахунок огляду інших кейсів, де ефективний контроль забезпечується прямим військовим управлінням (наприклад, ізраїльська окупація палестинських територій).

4. При позначенні територіальних меж окупації на Сході України автор використовує терміни «Донбас», «ОРДЛО», «Донецьк та Луганськ» (останній варіант представлений у назві підрозділу 3.2. третього розділу роботи). Більш коректним видається застосування єдиної термінології, враховуючи, між іншим, терміни, уживані в офіційному політичному дискурсі. Так, у глосарії

назв, термінів та словосполучень, які рекомендовано використовувати у зв'язку з тимчасовою окупацією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, м. Севастополь і окремих районів Донецької та Луганської областей, опублікованому РНБО у жовтні цього року, надається перевага варіанту «тимчасово окупована територія у Донецькій та Луганській областях» або «територія ОРДЛО».

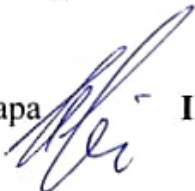
Однак, зазначені недоліки не знижують цінності й наукової новизни дисертаційного дослідження, яке дійсно становить значний науковий і практичний інтерес.

Висновок.

За актуальністю обраної теми, науковою новизною і практичним значенням отриманих результатів дисертація Разметаєва Андрія Сергійовича на тему «Окупаційні режими у сучасному політичному процесі: політико-інституційний вимір» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке відповідає всім встановленим вимогам щодо захисту дисертаційних робіт, а тому його автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент,

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

ИЩЕНКО Ігор Васильович

Підпис Іщенко І. В. засвідчую

Вчений секретар

«01» січня 2022 року

ХОДАНЕН Тетяна Володимирівна

